

Сказ: від епідемічної ситуації до ефективної профілактики.

Сказ - це гостре інфекційне захворювання вірусної етіології, яке вражає центральну нервову систему і без своєчасного медичного втручання призводить до летального результату у 100% випадків. Це захворювання викликається нейротропним вірусом Rabies virus, який належить до роду Lyssavirus, родини Rhabdoviridae. Має найвищий рівень смертності серед усіх інфекційних хвороб людини. Хвороба ще відома як гідрофобія (у людей) і рабієс у тварин.

Перші письмові згадки про сказ знайдені ще за 2000 років до нашої ери в текстах Стародавнього Вавилону.

Значний внесок у вивчення сказу зробив французький вчений Луї Пастер. У 1885 році він створив першу успішну вакцину проти сказу, врятувавши життя хлопчику, якого покусала скажена собака. 9-ти річний Жозеф Майстер був першою людиною в історії, яка отримала вакцину від сказу і залишилась живою. Завдяки цьому відкриттю мільйони життів було врятовано від смерті. З того часу саме антирабічні щеплення стали основною запобіжною мірою при сказу.

За оцінками ВООЗ сказ входить до п'ятірки найбільш небезпечних зоонозів, реєструється у 150 країнах світу. Особливо високий рівень поширеності фіксується в Африці та Азії. Щороку від цього захворювання в світі гине понад 55 000 людей (одна смерть кожні 15 хвилин), половина випадків припадає на дітей віком до 15 років. Також від цього захворювання щороку гине більше 1 млн. тварин. Захворювання має тенденцію до періодичних підйомів та спадів, що пов'язано з циклічністю епізоотичного процесу серед диких тварин. Україна належить до країн, де є ризик інфікування. За 5 років (2021-2025р.р.) в Україні зареєстровано 7 випадків захворювання серед людей. За 6 місяців 2026 - 1 випадок в Харківській області.

Кількість випадків сказу серед людей за 2021-2025 роки в Україні

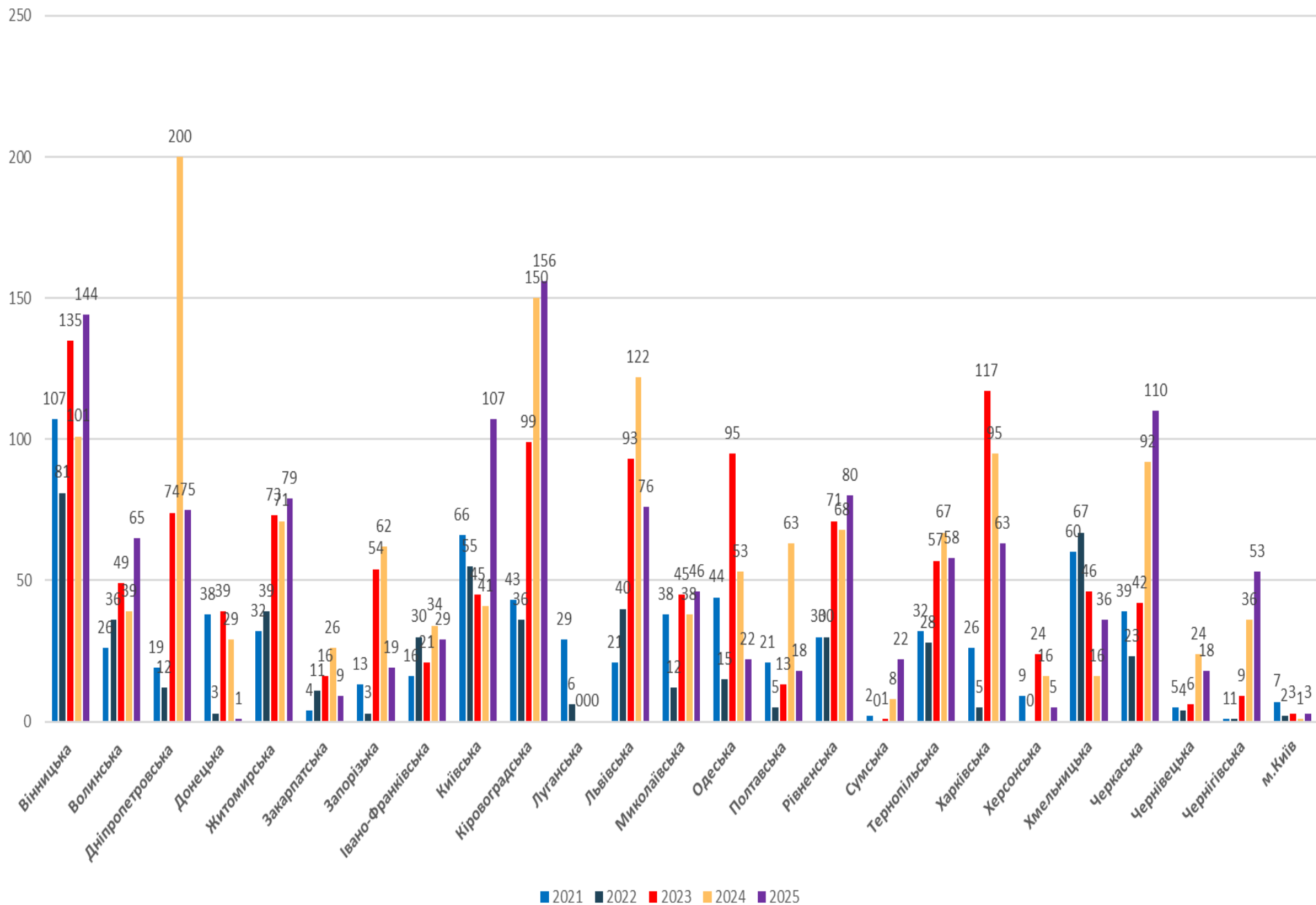
Показники захворюваності на сказ серед людей склали: 2021 рік - 0, 2022 рік - 0,005, 2023 рік - 0,002, 2024, 2025 роках - 0,005.

ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ ЩОДО СКАЗУ СЕРЕД ТВАРИН В УКРАЇНІ

За 5 років кількість осередків сказу серед тварин склала 5243, в т.ч 2021 рік - 728, 2022 - 544, 2023 - 1222, 2024 - 1452, 2025 - 1297.

Найбільші показники захворюваності за цей період склали 200 (Дніпропетровська обл, 2024 рік), 156 (Кіровоградська обл., 2025), 144 (Вінницька обл., 2025), 122 (Львівська обл. 2024), 117 (Харківська обл. 2023).

Випадки сказу серед тварин реєструвались по всіх областях України.

Резервуар вірусу сказу (в природних умовах) це хижі тварини: лисиці, вовки, кажани, їжаки та інші. В Україні головним джерелом збудника сказу в природі є руда лисиця.

Шляхи передачі вірусу сказу людині:

- 1. Контактний** - через укус, подряпини або ослинення пошкодженої шкіри та слизових оболонок інфікованою твариною. Також під час розтину туші мертвої інфікованої тварини, при потраплянні слини загиблої тварини на пошкоджену шкіру людини.
- 2. Аерогенний** - при перебуванні в місцях з високою концентрацією вірусу в повітрі (в закритих печерах, де мешкає велика кількість кажанів). При аварійних ситуаціях або порушенні техніки безпеки в лабораторії під час роботи з живим вірусом.
- 3. Трансплантаційний (ятрогенний)** - внаслідок пересадки органів (найчастіше рогівки ока, нирок, печінки, серця, легень та судинних тканин) від донорів, у яких сказ не був діагностований вчасно.

Від людини до людини сказ не передається.

Вірус сказу знаходиться в слині інфікованої тварини, з'являється за 10 днів до появи симптомів захворювання.

Ветеринарне спостереження встановлюється лише для домашніх тварин, за якими можливий повноцінний клінічний контроль, що здійснюється фахівцями ветеринарної служби. Спостереження не встановлюється за безпритульними тваринами, а також прирученими, але природно дикими тваринами.

Строк клінічного спостереження для домашніх собак, котів та тхорів становить 10 днів. Для інших домашніх тварин, зокрема копитних - 14 днів.

Якщо симптоми не з'явилися - тварина здорова.

ПРОЯВИ ГІДРОФОБІЇ У ЛЮДИНИ

Інкубаційний період у людини триває 1-3 місяці, але може змінюватися від 1 тижня до 1 року в залежності від:

кількості вірусу,
що потрапив у
рану

місця і глибини
укусів,
найнебезпечніші
укуси в обличчя та
голову

віку
постраждалого
(діти вразливіші
за дорослих).

Перші симптоми сказу — підвищення температури та біль у місці укусу, а також відчуття поколювання, пощипування чи печіння у місці пошкодження.

- ▶ Основні симптоми :
- ▶ гарячка;
- ▶ головний біль;
- ▶ неспокій;
- ▶ гідрофобія (страх води);
- ▶ аерофобія (страх протягів, повітряних потоків);
- ▶ галюцинації;
- ▶ агресія;
- ▶ параліч;
- ▶ кома.

Сказ у людини після появи клінічних симптомів не підлягає лікуванню. Усі терапевтичні заходи мають симптоматичний характер і спрямовані на полегшення страждань пацієнта.

Єдиним заходом захисту людей від сказу є вакцинація.

Профілактична, доконтактна вакцинація проводиться до моменту контакту із хворими на сказ тваринами.

Постконтактна вакцинація - екстренні заходи після контакту з твариною, що має ознаки сказу або підозрілою на сказ.

Профілактична імунізація (доконтактна), згідно Наказу МОЗ України від 15.04.2004 № 205 «Про удосконалення заходів профілактики захворювань людей на сказ»:

- Рекомендована особам, професійна діяльність або умови життя яких пов'язані з підвищеним ризиком контакту з потенційно інфікованими тваринами або вірусом сказу, зокрема працівникам ветеринарних лабораторій, клінік та інших лабораторій, які працюють із вірусом сказу, лікарям ветеринарної медицини, мисливцям, лісникам, єгерям, працівникам боєнь, таксидермістам, подорожуючим до країн неблагополучних щодо сказу, фахівцям з відлову та утримання безпритульних тварин, працівникам притулків для тварин, іншим особам, чия професійна діяльність пов'язана з регулярним ризиком експозиції. Військовим які виконують або готуються до виконання завдань у польових умовах із потенційним контактом із дикими або безпритульними тваринами (спосіб введення вакцини: внутрішньом'язова ін'єкція)

Схема введення вакцини (3 дози):

1-ша доза
- День 0

2-га доза -
День 7

3-тя доза -
День 28

**1-ша
ревакцинація**
- Через рік

**Подальша
ревакцинація -**
Кожні 5 років

Профілактична імунізація (доконтактна), згідно Наказу МОЗ України від 15.05.2026 №635 «Про затвердження Стандарту медичної допомоги «Сказ», який вступає в дію з 01.01.2027

Стандартна схема - **дводозна** із загальною тривалістю курсу 7 днів.
Вакцина вводиться внутрішньом'язово або внутрішньошкірно.

- ❖ При внутрішньом'язовому введенні застосовується одна повна імунізуюча доза у «День 0» та одна доза у «День 7».
- ❖ При внутрішньошкірному введенні застосовуються по дві внутрішньошкірні ін'єкції у різні анатомічні ділянки у «День 0» та «День 7».

Для імунокомпетентних осіб віком 5 - 47 років - одnodенна схема (у «День 0») у вигляді двох внутрішньошкірних ін'єкцій у різні ділянки або однієї внутрішньом'язової дози. Використовується лише за неможливості проведення стандартної двовізитної схеми та за умови подальшого введення другої дози якнайшвидше. У разі експозиції до отримання другої дози проводиться повний курс.

Пацієнти з імунодефіцитними станами - стандартна ДКП із додатковою (третьою) дозою вакцини у період «День 21-28».

Особи зі стабільним імунним статусом - (люди, які живуть з ВІЛ та отримують антиретровірусну терапію) - під медичним наглядом оцінюються індивідуально. У разі подальшої експозиції таким пацієнтам рекомендований повний курс ПКП, включно з введенням АІГ, незалежно від проведеної раніше ДКП.

Лікувально- профілактична імунізація (постконтактна): згідно Наказу МОЗ України від 15.04.2004 № 205 «Про удосконалення заходів профілактики захворювань людей на сказ»

- Постконтактна профілактика сказу - рекомендована особам, що зазнали укусів, подряпин, ослинення хворими або підозрілими на сказ тваринами. Постраждалому від нападу тварин необхідно звернутись до лікаря -травматолога або лікаря-хірурга для отримання курсу антирабічного щеплення (спосіб введення вакцини: внутрішньом'язова ін'єкція)
- В разі неможливості негайного звернення до лікувального закладу провести обробку рани вдома: ретельно промити рану протягом 15 хвилин проточною водою з милом, обробити края рани 5%-м розчином йоду, накласти стерильну пов'язку. Звернутись за медичною допомогою в заклад охорони здоров'я, який надає антирабічну допомогу.

Схема введення вакцини (5 доз):

**1-ша доза -
День 0**

**2-га доза -
День 3**

**3-тя доза -
День 7**

**4-та доза -
День 14**

**5-та доза -
День 28**

**Лікувально-профілактична імунізація (постконтактна),
згідно Наказу МОЗ України від 15.05.2026 №635«Про
затвердження Стандарту медичної допомоги «Сказ», який вступає
в дію з 01.01.2027**

- ▶ Постконтактна профілактика складається: з обов'язкової місцевої обробки ушкодження, активної імунопрофілактики та пасивної імунопрофілактики (за показаннями).
- ▶ Безпечно застосовується у дітей, вагітних жінок, осіб літнього віку та пацієнтів з імунодефіцитними станами. Алкогольне або наркотичне сп'яніння не є протипоказом до початку ПКП в тому числі і введення антирабічних імунобіологічних препаратів.

Основна схема ПКП в Україні - Протокол Essen (внутрішньом'язове введення 4-х доз антирабічної вакцини. Для осіб з імунодефіцитом - вводиться 5-та доза на 28-й день):

**1-ша доза -
День 0**

**2-га доза -
День 3**

**3-тя доза -
День 7**

**4-та доза -
День 14**

Лікувально-профілактична імунізація (постконтактна), згідно Наказу МОЗ України від 15.05.2026 №635«Про затвердження Стандарту медичної допомоги «Сказ», який вступає в дію з 01.01.2027

- **Постекспозиційна профілактика - протокол Zagreb (внутрішньом'язове введення)**

**2-ві дози
- День 0**

**3-тя доза -
День 7**

**4-та доза -
між 21 та
28 днями.**

- ▶ **Епідеміологічний нагляд за сказом** — це систематичний процес збору, обробки, аналізу та інтерпретації даних щодо захворюваності людей і тварин на сказ з метою своєчасного виявлення загроз, прогнозування розвитку епідемічної ситуації та прийняття обґрунтованих рішень. Є невід’ємною складовою системи громадського здоров’я та ветеринарної медицини.
- ▶ **Основні завдання епідеміологічного нагляду за сказом:** раннє виявлення випадків захворювання серед тварин і людей, встановлення джерел та шляхів передачі інфекції, оцінка ефективності профілактичних заходів, а також запобігання виникненню та поширенню нових осередків інфекції. Важливе значення має також інформування населення та відповідних служб про епідемічні ризики.

В Україні епіднагляд за сказом здійснюється відповідно до чинного законодавства у сфері охорони здоров'я та ветеринарної медицини.

ОЦКПХ - комплексне епідрозслідування випадків сказу серед тварин, визначення кола контактів, направлення контактних осіб на щеплення, моніторинг проведення курсу щеплень, проведення деззаходів в осередку, моніторинг за використанням та зберіганням ІБП, широке проведення комунікаційних заходів.

303 - медичний нагляд включає реєстрацію всіх випадків звернень населення з приводу укусів або ослинення тваринами, надання своєчасної медичної допомоги, облік осіб, які потребують антирабічної допомоги, контроль проведення курсу щеплень, обмін інформацією з ветеринарною службою по спостереженню за підозрілими тваринами, надання інформації до ОЦКПХ.

Ветеринарний нагляд - виявлення та реєстрація випадків сказу серед тварин, визначення кордонів осередку сказу для введення карантину, проведення деззаходів в осередку, контроль епізоотичної ситуації, організація обліку та вакцинації домашніх і диких тварин. Особлива увага приділяється моніторингу природних осередків сказу.

Управління лісового та мисливського господарства - облік та регулювання чисельності диких тварин в природних стаціях. Проведення пероральної вакцинації хижих тварин та контроль якості виконаних заходів.

Громади та органи державної влади - контроль проведення карантинних заходів в осередку сказу, робота по регулюванню чисельності безпритульних тварин, організація притулків для тварин та фінансування програми вакцинації їх від сказу.

Кожен підозрілий випадок сказу у людини підлягає обов'язковому епідеміологічному розслідуванню.

Міжнародний досвід в боротьбі зі сказом

- ▶ Міжнародний досвід боротьби зі сказом демонструє ефективність комплексного підходу, заснованого на концепції **One Health («Єдине здоров'я»)**. Цей підхід визначає взаємозв'язок між здоров'ям людини, тварин і навколишнього середовища та широко застосовується в розвинених країнах світу.
- ▶ У країнах Європейського Союзу досягнуто значного зниження захворюваності на сказ завдяки програмам вакцинації домашніх тварин, масштабним кампаніям оральної імунізації диких м'ясоїдних, ефективному епізоотичному моніторингу та розвиненій системі епіднагляду.
- ▶ Для України співпраця з міжнародними організаціями, участь у спільних програмах і проєктах технічної допомоги сприяють удосконаленню системи епіднагляду, підвищенню професійного рівня фахівців і наближенню до глобальної мети ліквідації сказу серед людей.

Державна стратегія з елімінації сказу в Україні

Результатом співпраці з міжнародними партнерами з метою покращення епізоотичної та епідеміологічної ситуації з рабічної інфекції фахівцями МОЗ, Центру громадського здоров'я, Центрів контролю та профілактики хвороб МОЗ, Держпродспоживслужби, ВООЗ, Глобальний альянс з контролю сказу (GARCS), Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) була напрацьована Державна Стратегія та операційний план з ліквідації сказу серед людей на території України до 2030 року.

Стратегія спрямована на зменшення кількості випадків сказу в Україні і ґрунтується на міжнародних стандартах, зокрема, на Глобальній стратегії «0 до 30», покрокового переходу країни від ендемічного стану до країни безпечної відносно сказу. Стратегія передбачає комплекс заходів, які включають розробку національних протоколів для профілактики і лікування гідрофобії серед людей, програми вакцинації тварин, підвищення обізнаності населення щодо профілактики хвороби, реалізацію програми моніторингу та управління ризиками, а також налагодження міжвідомчої взаємодії в рамках «Єдине здоров'я».

Профілактика сказу

Щорічно проводити планові щеплення домашніх собак та котів проти сказу. Виконувати правила утримання тварин

Уникати прямих контактів з дикими та безпритульними тваринами

Проявляти насторогу у разі незвичної поведінки домашніх тварин, негайно звертатись до ветеринарного лікаря

Не слід вбивати домашню тварину, що покусала або подряпала людину. Спостереження для домашніх собак, котів та тхорів становить 10 днів. Для інших домашніх тварин, зокрема копитних - 14 днів.

Постійно проводити роз'яснювальну роботу з дітьми про правила поводження з домашніми та безпритульними тваринами

При виявленні диких тварин в межах населених пунктів або проникнення їх до житла людей терміново сповістити голову громади та ветеринарних лікарів про можливу загрозу

Нормативні документи

Закон України від 06.09.2022 №2573-IX «Про систему громадського здоров'я».

Закон України від 04.02.2021 № 1206-IX «Про ветеринарну медицину».

Постанова КМУ від 21.08.2019 № 818 «Про затвердження Порядку надання інформації про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення».

Наказ МОЗ України від 15.04.2004 № 205 «Про вдосконалення заходів профілактики захворювань людей на сказ».

Наказ МОЗ України від 3 серпня 2020 року № 1777 «Про затвердження Заходів та Засобів щодо попередження інфікування при проведенні догляду за пацієнтами»

Наказ МОЗ України від 18.08.2021 № 1742 «Про затвердження Порядку проведення епідеміологічного обстеження (розслідування) епідемій та спалахів інфекційних хвороб».

Наказ МОЗ України від 09.10.2024 № 1724 «Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних хвороб».

Наказ Міністерства сільського господарства і продовольства від 15.03.1994 № 5 Інструкція «Про заходи щодо боротьби зі сказом тварин».

Постанова Головного Державного санітарного лікаря України від 18.04.2012 № 7 «Про посилення заходів щодо профілактики сказу серед людей в Україні».

ДСТУ 7053:2009 Ветеринарна медицина. Методи діагностики сказу.

Наказ МОЗ України від 15.05.2026 № 635
«Про затвердження Стандарту медичної допомоги «Сказ»
- вступає в дію з **01.01.2027**

Відповідно до частини першої та другої статті 35 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», пункту 8 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 90), з метою вдосконалення форм первинної облікової документації внесено зміни до пункту 1 наказу Міністерства охорони здоров'я України від 10 січня 2006 року № 1 «Про затвердження Форм первинної облікової документації з інфекційної, дерматовенерологічної, онкологічної захворюваності та інструкцій щодо їх заповнення», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08 червня 2006 року за № 686/12560.

Підготовлено проект Форми первинної облікової документації «Екстрене повідомлення про підозру на сказ у людини № 058-2/о», який наразі знаходиться на розгляді і має вступити в дію з 01.01.2027 року.

